

SPECIFIČNOSTI PRAVNO-POLITIČKOG SISTEMA SREDNJOVJEKOVNE BOSNE

UDK/UDC: 342:32(497.15)“04/14”
Prethodno saopćenje

Dr. sc. Huseinspahić Ajdin, docent
Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

Sažetak

Malo je država čija je društveno-politička prošlost bila tako bremenita kao prošlost Bosne i Hercegovine. Bez obzira na sva dijametralno suprotna i iredentistička stremljenja ka srednjovjekovnoj Bosni, ona je ipak predstavljala državu sa svim elementima državnosti i nezavisnosti, a koji su bili primjereni za taj vremenski period. No, s druge strane postoje subjekti koji otvoreno negiraju srednjovjekovnu Bosnu kao svojevremeno ravnopravnu državu ostalim susjednim državama, ali i oni koji je u nedostatku argumenata, objektivnih naučno-istraživačkih poduhvata ili akademske korektnosti ne mogu negirati nego je pripajaju bilo svojim etnijama, religijama, kulturama ili vladarskim dinastijama, jednom rječju svojim državama. Iako su raznovrsni historičari pokušali, dok neki još i danas pokušavaju, osporiti poseban društveno-politički razvoj srednjovjekovne Bosne, njene državnosti i suverenosti, još od X vijeka pa sve do osmanskih osvajanja i rušenja njene državnosti i nezavisnosti, ipak je najutemeljenije gledište koje srednjovjekovnu Bosnu smatra samostalnim pravno-političkim i društveno-ekonomskim akterom tadašnjih regionalnih zbivanja. Sve one koji su i pomislili da bi srednjovjekovna Bosna mogla biti dijelom susjednih društveno-političkih koncepata razuvjerićemo kroz analizu poluvijekovnog pravno-političkog sistema srednjovjekovne Bosne, odnosno pravnih instituta koji su kao takvi egzistirali isključivo u Bosni, dok su se u susjednim zemljama rijetko kada javljali ili je to njihovo pojavljivanje bilo vrlo rudimentarno i marginalno. Kroz analizu pojedinih pravnih grana, kao i političkog sistema srednjovjekovne Bosne dokazali smo posebnost društveno-političkog, pravnog, običajnog, ekonomskog, vjerskog, kulturološkog i svakog drugog fenomena koji je srednjovjekovnu bosansku državu činio posebnim faktorom, ne samo regionalnih događanja nego i mnogo šire.

Ključne riječi: srednjovjekovna Bosna, pravni sistem, političko uređenje

Uvod

Prikaz društveno-političkog stanja srednjovjekovne bosanske države i njenog pravnog sistema, sve do Osmanlijskih okupiranja i anektiranja područja srednjovjekovne Bosne u sastav Osmanskog carstva, smo pokušali načiniti kroz dva aspekta naučne opservacije i eksplikacije tadašnjih društvenih odnosa, i to: kroz specifične društveno-političke procese (npr. pozicija suverena i uloga Crkve bosanske), kao i kroz posebnosti bračnih i nasljedno-pravnih odnosa te njihove uloge u očuvanju ekonomskih i političkih prilika u ranom bosanskom srednjovjekovlju.

O državno-pravnom kontinuitetu srednjovjekovne Bosne, pored nemalog broja kulturnih specifikuma i vrijednosti srednjovjekovnog bosanskog prostora, pored društveno-političkih posebnosti svjedoče i mnogi pravni instituti koji su, poput metala, uspjeli opstati i u najekstremnijim uslovima i gotovo nepodnošljivim spoljno-političkim stremljenjima prema Bosni, a koji su vijekovima postojali i u konačnici rezultirali agresijom i aneksijom vjekovima suverene i nezavisne bosanske države. Stoga smo u ovom radu nastojali što vjerodostojnije proniknuti u neke pravne institute kao što su brak i nasljeđivanje najplemenitijih koji su opstali i nakon što je srednjovjekovna Bosna izgubila svoju suverenost i spoljno-političku nezavisnost, ali i u druge specifičnosti srednjovjekovne Bosne koje su je činile posebnom i nezavisnom državom. Upravo su te navedene vrijednosti i u fokusu našeg promišljanja te naučnog opserviranja u radu koji je pred vama.

1. O pravnom sistemu srednjovjekovne Bosne

Pravni sistem u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, s vremenske distance, možemo podjeliti na rani i kasni period, pri čemu trebamo imati u vidu da je rani period bio obilježen višim stepenom bosanske samostalnosti i pravne suverenosti, dok se kasni period bosanskog srednjovjekovlja utapa u osmanski pravni sistem. Pri tome, Osmanlije svojom okupacijom nisu uništili zatečeni privatno-pravni sistem, nego su ga prihvatili i reformisali u onoj mjeri u kojoj je to bilo u skladu sa *millet* politikom, ondašnjim modelom tolerantnog i civilizovanog društva. Plemenitim odnosom prema zatečenom stanovništvu Osmanlije su očuvale demografsku sliku srednjovjekovne Bosne, a što

se neminovno odrazilo i na pravni sistem tog perioda. Zadržavanjem određenih pravnih običaja, kao i pretapanjem istih u pisane izvore prava, osvajači bosanskog teritorija su zaslužni i za očuvanje ranih srednjovjekovnih porodično-pravnih i nasljedno-pravnih instituta.

Rani, srednjovjekovni, pravni sistem „banske“, odnosno „kraljevske“ Bosne,¹ bio je obilježen običajnim pravom.² Još od vremena saborovanja na Duvanjskom polju, malo poznati, kralj Budimir je uveo „mnoge zakone i dobre običaje, a ko hoće da ih upozna neka čita slavensku knjigu koja se zove Metodije.“³ U prilog tezi da su kraljevi, poput autoritarnih vladara, prvobitno donosili opća pravila, regulišući društvene odnose od općeg interesa svjedoči činjenica da je i sam kralj Stjepan Ostoja 1408. godine izdao Povelju kojom je izvršio reformu pravosuđa.⁴ Iako su pravni spomenici ranog bosanskog srednjovjekovlja malobrojni, svi oni mogu biti podijeljeni u nekoliko grupa. Najviše je sačuvano međunarodnih ugovora, od kojih je najveći broj ugovora bio zaključen sa Dubrovnikom, a koji su od iznimne važnosti za praćenje ekonomskih i trgovačkih odnosa između Dubrovnika i Bosne, a predstavljaju i dragocjen izvor za proučavanje unutrašnjeg bosanskog prava, organizacije suda, sudskog postupka i strukture vladarevog dvora.

Drugu vrstu pravnih spomenika predstavljaju vlasteoske povelje, koje su po svome sadržaju darovne i vjerovne povelje, kojima su bosanski vladari davali feudalne posjede svjetovnim feudalcima ili su potvrđivali darovanja svojih prethodnika. Po strukturi su slične ostalim poveljama južnoslavenskih vladara, ali u svome sadržaju ne sadr-

- 1 Imamović, M., *Uvod u historiju i izvore bosanskog prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2006., 9.
- 2 Kulinova povelja svjedoči da se u Bosni tog doba javljaju povelje pisane narodnim jezikom pola vijeka prije nego u Nijemaca (gdje se prva javila 1238/39. godine), a nešto malo kasnije nego li u Španiji i južnoj Francuskoj. Nilević, B., *Proces afirmacije srednjovjekovne bosanske države*, Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja II svjetskog rata, Sarajevo, 1999., 57-96., 58.
- 3 U nauci je usaglašeno da se ne misli na sv. Metodija nego se pod tim izrazom podrazumijeva statut, uredba, knjiga, zakon i sl. Stoga, možemo pretpostaviti da je srednjovjekovna Bosna još u XII vijeku imala jedan pisani zakon. Jalimam, S., *Državnopravni razvitak Bosne i Hercegovine*, Univerzitet u Zenici, Zenica, 2008., 55.
- 4 Mulić, J., *Hercegovina, prvi dio, feudalna oblast srednjovjekovne bosanske države*, Muzej Hercegovine, Sarajevo, 2004., 6.

že detaljno nabrojana sva prava i privilegije feudalaca, kao ni obaveze seljaka na njihovim posjedima. To je njihov veliki nedostatak koji nam onemogućava da pratimo položaj zavisnog sloja stanovništva.

Kao treći izvor važan za rekonstrukciju prava srednjovjekovne Bosne se mogu smatrati stećci, koji su značajni po tome što se na njima često nalaze čitavi tekstovi iz kojih saznajemo kakav je bio društveni položaj lica koje je sahranjeno na tom mjestu, te kakva je bila pravna priroda njegovog posjeda (baština, plemenito, plemština).⁵ Stećci, koji su se nalazili diljem teritorije srednjovjekovne bosanske države, a koja se vremenom proširivala i sužavala su također specifikum bosanskog srednjovjekovlja, ali zbog toga što se danas nalaze u susjednim nam državama, te zbog povijesno-iredentističkih političkih uticaja iz susjedstva tj. "srbizacije, kroatizacije i debogumilizacije" bosanske historije⁶ kao i usljed nedostatnih političkih kapaciteta probosanski orijentisanih aktera na političkoj sceni, danas su stećci na uneskovoj listi kulturne baštine upisani kao kulturno naslijeđe koje pripada četirima državama, iako su to nadgrobni spomenici koji su bili i ostali vezani isključivo za kulturu i tradiciju starih, dobrih Bošnjana, odnosno za srednjovjekovnu bosansku državu.⁷

5 Sućeska, A. (1988.), *Istorija države i prava naroda SFRJ*, Svjetlost, Sarajevo, 74.

6 Lovrenović, D., "Kroatizacija bosanskog srednjovjekovlja u svjetlu interkonfesionalnosti stećaka-(O jednom modelu promjene historijskog pamćenja)", *Godišnjak/Jahrbuch*, Sarajevo, 42:103-130 DOI: 10.5644/Godisnjak. CBI. ANU BiH-40.24, 2013., 103-104.

7 Nekropole u Bosni i Hercegovini nalaze se na sljedećim lokacijama: Radimlja, Stolac; Grčka glavica, selo Biskup, Konjic; Kalufi u Krekovima, Nevesinje; Borak, selo Burati, Rogatica; Maculje, Novi Travnik; Dugo polje na Blidinju, Jablanica; Gvozno, Kalinovik; Grebnice, Radmilovića Dubrava, selo Baljci, Bileća; Bijača, Ljubuški; Olovci, Kladanj; Mramor u Musićima, Olovo; Kučarin u Hrančićima, Goražde; Boljuni, Stolac; Dolovi, selo Umoljani, Trnovo; Luburića polje, Sokolac; Potkuk u Bitunji, Berkovići; Bečani, Šekovići; Mramor u Vrbici, Foča; Čengića Bara, Kalinovik; Ravanjska Vrata, Kupres. Nekropole u Hrvatskoj nalaze se na sljedećim lokacijama: Velika i Mala Crljivica, Cista Velika; Dubravka/sv. Barbara, Konavle. Nekropole u Crnoj Gori nalaze se na sljedećim lokacijama: Grčko groblje, Žabljak; Bara Žugića, Žabljak; Grčko groblje, Plužine. Nekropole u Srbiji nalaze se na sljedećim lokacijama: Mramorje, Perućac, Bajina Bašta; Mramorje, Rastište, Bajina Bašta; Grčko groblje, Hrta, Prijepolje. Vidjeti: Stećci Medieval Tombstone Graveyards; <https://whc.unesco.org/en/list/1504> (pristup 29.11.2019.).

2. Položaj vladara srednjovjekovne Bosne

Kao i svaka patrimonijalna država toga doba i srednjovjekovna bosanska država je posjedovala dvor, odnosno mjesto odakle je upravljano državnim poslovima. Njega su u političkom smislu (*curia domini regis*) sačinjavali: vladar, članovi njegove porodice, krupna vlastela i nosioci glavnih dvorskih zvanja. Svi oni su sačinjavali savjet koji se sastajao povremeno, prema potrebama. Iako je odluke donosio vladar, ovo tijelo je imalo znatan uticaj na njegove odluke, dok su svi vanjskopolički poslovi bili koncentrisani na vladarevom dvoru. Mada je vlastelinski sabor imao određene ingerencije i uticaj na donošenje odluka, na dvoru su se vodili diplomatski pregovori i zaključivali ugovori. Dvorska (vladarska) kancelarija u srednjovjekovnoj Bosni je po mnogo čemu specifična. Prvo, to je vladarska rezidencija, mjesto življenja i vršenja vladarskih funkcija. Kao mjesto odakle se vlada, dvor traži pokornost ne samo u političkim i vojnim stvarima, nego i u ponašanju, načinu življenja i konvencijama. Drugo, dvor formira i nameće kulturne obrasce, posreduje u recepciji i distribuiranju kulturnih tekovina. Treće, na dvoru i dvorskoj sredini obitavaju oni koji su najbolji poznavaooci „svijeta“ i oni koji su najbogatiji, a time i najmoćniji, te je shodno tome bilo i logično da oni nameću svoj obrazac ponašanja i življenja uopće. Početak rada bosanske državne kancelarije, koja je postojala pri dvoru, možemo vezati za 1180. godinu, jer je već tada zabilježena zvanična prepiska kada je papa Aleksandar III uputio jedno pismo bosanskom banu Kulinu, a koji će izdati svoju čuvenu povelju Dubrovčanima, koja predstavlja najstariji sačuvani akt bosanske državne administracije, ali najstariju ispravu pisanu tadašnjim narodnim jezikom u cijelom slavenskom svijetu.⁸

Za razliku od evropskih vladara tog doba srednjovjekovni bosanski vladari na poziciju nisu dolazili principom primogeniture ili majorata nego pristankom vlastele, krupne vlastele, a koja je skoro cjelokupni period srednjovjekovne Bosne vladare držala pod kontrolom, utičući na donošenje njihovih odluka. To je vidljivo nakon smrti Tvrtka I, dok će najjasnije doći do izražaja u periodu krize i rastakanja bosanske državnosti sredinom XV vijeka. Bosanska vlastela je, znači,

8 Durmišević, E., „Srednjovjekovna bosanska dvorska kancelarija”, *Historija države i prava BiH - izazovi i perspektive povodom 50 godina naučnog i publicističkog rada prof. dr. Mustafe Imamovića*, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2013., 13-14.

po tom pitanju postupala vrlo grubo i samovoljno, no i bez obzira na to svi bosanski vladari, još od perioda vladavine bana Mateja Ninoslava, su dolazili iz jedne dinastije, Kotromanića.⁹

Obaveze vlastele prema vladaru u srednjovjekovnoj Bosni očito nisu postojale kao u tadašnjim evropskim feudalnim državama s jakim centralnom vlašću. Obaveza vlastelina da vladaru daju određenu dažbinu, bio to jedan dukat godišnje ili određena mjera žita u naturi, a sve kao simboličan čin priznanja njegove vrhovne vlasti tj. vrhovnog prava vlasništva u Bosni tog doba, nije postojala. Čak štaviše, takav obligatoran čin vlastelina prema srednjovjekovnom bosanskom vladaru, među pravnim izvorima, nigdje nije spomenut. To ne znači da u pravnim izvorima ne možemo uočiti odredbe koje vlastelinu ne stavljaju na teret ispunjenje nekih obaveza prema vladaru, ali te odredbe su isključivo fakultativne, tj. stavljene su na vlastelinovu savjest i dobru volju. Tako je i ban Kulin poveljom iz 1189. godine odredio da se dubrovački trgovci mogu kretati njegovom zemljom, slobodno i bez ikakvog nameta, osim ako mu neko od njih da poklon “od svoje volje”. Slično je i ban Stjepan II Kotromanić 1325. godine na volju knezu Vukoslavu Hrvatiniću prepustio da mu nešto da “ako hoće.”¹⁰

“Većina evropskih kraljevstava, pa tako i Bosansko, uzor je imalo u karolinškom idealu vladara, koji je poticao još od vremena Karla Velikog. Samo neke od karakteristika karolinškog kraljevstva koje možemo prepoznati i u bosanskom primjeru jesu: teoretska izbornost vladara (u okviru jedne porodice, od strane barona), nepostojanje jasno određene prijestolnice (mobilna dvorska kancelarija) itd. Jedna od posebnosti bosanske varijante srednjovjekovnog kraljevstva jeste da nikada nije usvojen princip primogeniture u nasljeđivanju, nego se titula prenosila unutar porodice, ali uz mogućnost da pređe i na bočne ogranke.”¹¹

9 Imamović, M. (2001.), *Historija države i prava BiH*, Magistrat, Sarajevo, 95.

10 *Ibid.*, 82.

11 Ovakav princip nasljeđivanja postojao je i drugdje u Evropi, ali većinom u ranosrednjovjekovnom dobu, u vrijeme izrazito opasnih ratnih sukoba, Sedlar, J., *East-Central Europe in the Middle Ages, 1000–1500*, University of Eashington Press, Seattle – London, 1994., 31. Navedeno prema: Dautović, DŽ., Dedić, E., “Povelja kralja Tvrtka I Kotromanića Dubrovniku (Žrnovnice, 10. april 1378 – Trstivnica, 17. juni 1378)”, *Godišnjak/Jahrbuch*, 45:225–246, DOI: 10.5644/Godišnjak. CBI. ANUBiH-45.79, Sarajevo, 2016., 235.

3. Specifikum bosanskog srednjovjekovnog javnog prava

Temeljni institut srednjovjekovnog javno-pravnog sistema u Bosni je, kao i u drugim evropskim pravnim porecima, bio feud, koji je u Bosni bio u punom posjedu vlastele, tzv. vlastela baštinika. To znači da su srednjovjekovni bosanski vlastelini feud uživali kao svoju očevinu, odnosno kao posjed koji su oni baštinili ili naslijedili od svojih predaka. Nosioци prava vlasništva na vlastelinskim baštinama u Bosni nisu bili pojedinci nego cijeli vlastelinski rodovi, odnosno bratstva tj. grupe krvnih srodnika-braće. Usljed toga su vlastelinske baštine nazivane “plemenita baština”, “plemenito” ili “plemenština”, a što nesporo ukazuje na nekadašnje kolektivno ili plemensko vlasništvo.¹²

Takav razvoj okolnosti je uslovio da posebnu političku snagu u srednjovjekovnoj bosanskoj državi ima vlastela, kojoj jednom darovanu plemenitu baštinu vladar više nije mogao uzeti, osim u slučaju veleizdaje, ali je čak i u tom slučaju izdajnik odgovarao samo glavom svojom ili blagom, dok ostalim članovima njegove porodice baština nije dirana. U krajnjem slučaju, ukoliko je vladar želio izdajniku oduzeti baštinu to je mogao učiniti samo uz saglasnost ostale vlastele, odnosno uz pristanak državnog sabora.¹³

Feudalna renta se javljala u tri oblika: radna-kuluk, naturalna i novčana. Radna ili kuluk renta se sastojala u obavezi seljaka da određen broj dana u nedjelji ili u godini kuluči na imanju svoga feudalca, da bi kasnije taj oblik rente bio pomiješan sa obavezom seljaka da svom feudalcu daje određenu količinu ili postotak od svih poljoprivrednih proizvoda. Dokidanjem naturalne privrede i razvojem robo-novčane jedini oblik rente je bio onaj novčani. Osim toga, seljaci su imali obavezu i zalaznine koja je podrazumijevala davanje smještaja i ishrane vlastelinu, vladaru i njegovoj pratnji kao i stranim poslanicima koji putuju kroz Bosnu.¹⁴

Analiziranjem javno-pravnih instituta srednjovjekovne Bosne osvrnućemo se na krivično pravo, poresko pravo, penologiju i sudski postupak.

U segmentu krivično-pravne materije posebno mjesto zauzima krivično djelo ubistva, na primjeru kojeg možemo izvući zaključke o

12 Imamović, M., *op. cit.* 79.

13 *Ibid.*, 80.

14 Dautović, DŽ., Dedić, E., *op. cit.* 18.

karakteru krivično-pravnih normi bilo kojeg pravnog sistema. Za krivično djelo ubistva u Bosni je bila predviđena kazna u vidu vražde ili umira, odnosno globe, a što ukazuje na činjenicu da je među Slavenima u Bosni nekada bila poznata krvna osveta, odnosno sistem taliona. Krvna osveta je vremenom bila zamijenjena otkupom ili kompozicijom, tako da ga je vremenom država ozakonila u vidu globe koja je plaćana u novcu, iznosivši 500 dukata. U odnosu na okolne feudalne države u Bosni nisu postojale, a niti su bile poznate razne tjelesne kazne u vidu batinjanja, mučenja, sakaćenja u raznim oblicima od odsijecanja ruke do osljepljivanja, paljenja brade i sl., a što je u većini europskih feudalnih država tog doba bilo primjenjivano u slučajevima krađe ili razbojništva.¹⁵

Tako je iz povelje bana Stjepana II Kotromanića od 1332. godine moguće uočiti da je za navedena krivična djela, kao sankcija, bila predviđena samo naknada štete, odnosno imovinska kazna, a koja je naplaćivana u starom obliku tj. u naturi tako što bi svaki uhvaćeni krivac morao, kao kaznu, platiti, odnosno dati banu šest volova.¹⁶

Zanimljivo je da u Bosni srednjeg vijeka nije postojala ni kazna lišenja slobode, pa čak ni kao zamjena za smrtnu kaznu, a koja se spominje samo za krivično djelo nevjere ili izdaje. Obično je ta kazna bivala predviđena kao alternativa za imovinsku kaznu. Tako iz povelje od 1380. godine kralj Tvrtko I Kotromanić predviđa da onaj koji "sgriješi plaća glavom svojom ili blagom, na što ga Bosna osudi."¹⁷

Bosansko srednjovjekovno pravo reguliše socijalni, ekonomski i politički status različitih kategorija stanovnika, i to: Vlaha, Sasa, rudarskog stanovništva, trgovačkih kolonija Dubrovčana, Mlečana, Kotorana, robova i sl.¹⁸ Razvojem trgovine, rudarske proizvodnje, komunikacije i gradova u Bosni i vanbosanskim okruženjem bosansko običajno pravo je bilo primorano da reguliše i te odnose. Tako je razvoj ekonomskih procesa otvorio prostor razvoja, pored naturalne i novčane rente, pa je tako došlo do razvoja i poreskog prava. Ono se javlja prvim kovanjem novca u Bosni, a koje je započeo Stjepan

15 Imamović, M., *op. cit.* 100-101.

16 *Ibid.*

17 *Ibid.*

18 Solovjev, A., *Trgovanje bosanskim robljem do god. 1661, GZM 1946.*, a citiran prema Ibrahimagić, O., *Državnopravni i politički razvitak Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2009., 73.

II Kotromanić. S tim u vezi poreskim pravom je bilo regulisano da rudnici banu mora donositi "...urburu, svuda uobičajenu i ozakonjenu dažbinu čiji se iznos kretao oko desetine proizvodnje."¹⁹ Razvojem poreskog prava postepeno je došlo i do razvoja carinskog prava, a koje je poznavalo ustupne carine na tranzitne robe. "U ime prevozne carine izgleda da se obično uzimalo šest groša po jednom tovaru."²⁰ Tako je primerice ban Stjepan II Kotromanić tražio od Dubrovčana da mu plaćaju 10% vrijednosti robe koju oni unose u Bosnu. Tadašnje bosansko pravo je poznavalo kako uvozne tako i izvozne carine. Kako je vremenom jačala snaga oblasnih feudalaca, odnosno vlastelina tako je slabila politička snaga vladara tj. centralne vlasti i po ovom pitanju. Pored toga u srednjovjekovnoj Bosni je bilo razvijeno i kreditno pravo tako da su u Bosni tog perioda bili poznati mjenice, trgovačka društva, jemstvo, kreditiranje uz zalog i sl.²¹

U pogledu obaveznih javnih davanja koja su teretila stanovnike srednjovjekovne bosanske države kao i strance, obavezna javna davanja bi mogli podijeliti u dvije skupine, i to: davanja prema vladaru i davanja prema vlasteli.

Pored rudnika srednjovjekovni bosanski vladari su u načelu carinu davali u zakup strancima, obično Dubrovčanima, da bi se od početka XV vijeka među carinicima javili i stanovnici zemlje kao kraljevi službenici. Posebni prihodi vladara su bili vezani za trgovinu kao taksu koju su brodari plaćali za pravo pristajanja i isplavljanja iz bosanskih primorskih luka. Stranci su vladarima srednjovjekovne Bosne plaćali stonski dohodak u iznosu pet stotina dukata godišnje, kao i mogoriš, isplaćivan svake godine u iznosu od 60 dukata. Nakon krunidbe Tvrtka I Dubrovčani, kao stranci su plaćali tzv. svetodmitarski dohodak, a koji su u iznosu od dvije hiljade dukata godišnje plaćali na ime naknade za trgovačke povlastice koje su u Bosni uživali. Srebro je, kao platežno sredstvo, moglo biti pušteno u promet tek nakon što bi bilo bolano, a za što je vladaru plaćana posebna taksa.²²

---

19 Ćirković, S., *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Beograd, 1964., 99. Citirano prema: Ibrahimagić, O., 74.

20 Kovačević-Kojić, D. (1987.), *Privredni razvoj srednjovjekovne bosanske države*, ANU BiH, Sarajevo, 156. Citirano prema: *Ibid.*

21 *Ibid.*

22 Imamović, M., *op. cit.* 96.

Za razliku od tadašnjih feudalnih država sa jakom centralnom vlašću svaka je vlastelinska i kmetska kuća bila obavezna da plaća vladaru određenu dažbinu, obično jedan dukat godišnje, ili određenu mjeru žita u naturi, a u znak priznanja njihovog vrhovnog vlasništva na zemlji. No, u pravnim izvorima srednjovjekovne Bosne takva obaveza vlastelina ili kmeta nigdje nije spomenuta, nego je vladar takvo što stavljao na volju svakom vlastelinu.²³

Sudski imunitet u srednjovjekovnoj Bosni je jasno formulisan i normiran u ugovoru ili povelji kojom ban Stjepan II Kotromanić 1333. godine ustupa Dubrovniku Stonski Rat, Prevlaku i neke otoke. U toj povelji je navedeno da će Dubrovčani na ustupljenoj teritoriji uživati “sudstvo i globe i krvi u miru”, a što se odnosilo na suđenje, ubiranje globa i umira. Taj sudski imunitet im ban Stjepan II ostavlja na volju i htijenje, “kao od svoje baštine do vijeke vjekova.”²⁴

Vlastelinski ili patrimonijalni sudovi su predstavljali osnovni oblik sudova u srednjovjekovnoj Bosni, a koji su postojali i u ostalim balkanskim i srednjoevropskim feudalnim državama. Vlastelin bi sudio zavisnim ljudima sa svoga posjeda sjedeći na kamenoj stolici, odakle je pratio raspravu i izricao presude. Za sporove između bosanskih podanika i Dubrovčana bio je nadležan jedan mješoviti, pogranični, sud koji je nazivan stanak. Sporove koji su nastajali iz trgovačkih i drugih poslova među Dubrovčanima u Bosni su rješavali njihovi konzuli. Za razliku od ostalih feudalnih država u kojima je na dvoru vladara postojao poseban državni sud, to u Bosni srednjeg vijeka nije bio slučaj. Vlasteli u Bosni su sudili vlastelinski kolegiji sastavljeni od predstavnika same vlastele i Crkve bosanske. Inače, u više povelja je bio predviđen sud dida Crkve bosanske i njenih strojnika. Tek pri kraju postojanja srednjovjekovne bosanske države predviđena su dva slučaja učešća predstavnika katoličke crkve, tj. vikara i fratara u su-

23 1189. godine ban Kulin određuje da se dubrovački trgovci mogu kretati njegovom zemljom, slobodno i bez ikakvog nameta, osim ako mu neko od njih da poklon “od svoje volje”. Slično ban Stjepan II Kotromanić 1325. godine prepušta na volju knezu Vukoslavu Hrvatiniću da mu nešto da “kad hoće”. *Ibid.*, 82.

24 “Dubrovčani su težili i za širenjem na zapadno priobalno područje pored širenja na neposredno zaleđe u planinskom predjelu Zahumlja i na Konavle. Prva značajnija proširenja uslijedila su 1330. i 1333. godine, kad su kupili Ston i Pelješac.” Živković, P., “Učešće bosanske vlastele u diobi Konavala”, *Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu* 16/15, Sarajevo, 1979., 181- 188.

đenjima vlasteli.²⁵

U pogledu vođenja sudskog postupka važno je pravilo *Actor sequitur forum rei*, a što je već bilo predviđeno ugovorom bana Mateja Ninoslava sa Dubrovnikom, potvrđeno ugovorom bana Stjepana II Kotromanića sa Dubrovnikom 1332. godine, a gdje je regulisano da ako Dubrovčanin ima koju pravdu na Bošnjana “da ga pozove pred gospodina bana”, a ako li “govori Bošnjana na Dubrovčanina”, da ga pozove pred dubrovačkog kneza. Od dokaznih sredstava korištenih na sudovima srednjovjekovne Bosne najviše i najčešće je spominjana zakletva gdje su stranci u sporu pomagali sakletvenici, zvani rotnici ili porotnici. Tako je sud dosuđivao optuženom ili jednoj od stranaka da se zakune kao “samšesti” ili “samsedmi”, a što je značilo sa još pet ili šest rotnika kao sakletvenika.²⁶

Još jedan javno-pravni institut ima poseban značaj u srednjovjekovnoj Bosni, a to je ustanova azila koji je predstavljao utočište za političke krivce. Institut azila je bio korišten u nemirnim bosanskim vremenima, političkim previranjima i sukobima vladara i vlastele, kao i u sukobima između krupne vlastele. Čak su i sami vladari u ugovorima sa Dubrovčanima u pravilu osiguravali za sebe pravo utočišta u Dubrovniku. Tako je u povelji koju je 1387. godine izdao Tvrtko I Kotromanić predviđena ustanova azila u slučaju “ako se sluči takvo vrijeme da bi on, gospodin kralj morao ili htio otići u grad Dubrovnik.” Ustanovu azila nisu koristili samo bosanski vladari nego i vlastela, a što uočavamo i iz povelje koju su izdali Dubrovčani velikom bosanskom vojvodi Sandalju Hraniću 1406. godine. Njome je bilo predviđeno da svako ko bježi “pred Bosnom” može doći u grad i tu “stajati slobodno po zakonu.” Pri svemu tome od velikog značaja je bila i uloga Crkve bosanske kojoj je također pripadalo ovlaštenje na pružanje azila, tako da su u njenim kućama-hižama utočište mogli naći politički disidenti.²⁷

Tako je i formalni razlog za sukob Ostoja našao u izlici da su Dubrovčani pružili azil njegovim neistomišljenicima koji su se oslobodili iz Sandaljevog zatočeništva, a zbog čega je od njih tražio da ispunе niz nepovoljnih odredbi ili će u protivnom započeti s vojnim akcijama. Iako je kralj Ostoja kao opravdanje pokretanju vojnih akcija

25 Imamović, M., *op. cit.* 98-99.

26 *Ibid.*, 100.

27 *Ibid.*

protiv Dubrovnika istakao pružanje azila njegovim neistomišljenicima, pravi su se razlozi krili u odlučnosti Dubrovčana da njihov grad ostane slobodan i pod zaštitom ugarske krune. Zadaća poklisara kod Ostoje bila je spriječiti ratne akcije kojima je prijetio, kao i progon dubrovačkih trgovaca iz Bosne u roku od petnaest dana, umjesto uobičajenih šest mjeseci, te oduzimanje Primorja. Da bi primirili stanje Dubrovčani su slali poklisare. Tako se i u ovom slučaju poklisar osvrnuo na svaki ultimatum koji je nastojao s jedne strane obezvrijediti, a s druge odobrovoljiti bosanskog kralja. Izlaganje je započeo obrazlažući da Dubrovčani ne mogu odustati od prava davanja azila, jer je to njihov stari običaj, niti priznati njegovu vrhovnu vlast.²⁸

Zanimljive su vijesti iz upute koju je dubrovačka vlada 30. marta 1404. dala poslanicima Marinu Kabogi i Nikoli Puciću za kralja Ostoju. Oni su mu izložili stav svoje vlade u pogledu njegova zahtjeva o izručenju jednog od pobunjenih Radišića koji se uspio skloniti u grad podno Srđa. Dubrovčani su spočitavali kralju što je od njih tražio izručenje odbjeglog protivnika, a u isto se vrijeme nije usudio dirati drugog od braće koji je utočište našao u nekoj krstjanskoj hiži u Bosni i ondje bio zaštićen patarenskim sloboštinama.²⁹

---

28 Zovko, V., Uloga poklisara u širenju teritorija Dubrovačke Republike na zaleđe (krajem 14. i početkom 15. stoljeća), doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2016., 59-60.

29 "Početkom XV st. predstavnici hijerarhije Crkve bosanske snažno su pokazali moć svoga moralnog autoriteta i političke neovisnosti kada su se zauzimali za pobunjenu bosansku vlastelu, Radišića i Klešića, protiv kralja Ostoje. S tim u vezi posebno je zanimljiv podatak po kome je jedan od pobunjenih Radišića našao utočište u nekoj krstjanskoj hiži usred Bosne, gdje je bio potpuno slobodan i zaštićen patarenskim sloboštinama, pa ga ni kralj Ostoja više nije mogao progoniti. Na to su poslije, prilikom pregovora o sređivanju odnosa između dvije strane, dubrovački izaslanici trebali podsjetiti kralja, koji je od njih svojedobno tražio izručenje pobunjenika koje su primili na područje pod svojom vlašću, iako je njihov grad slobodan. Pružanje utočišta jednom od Radišića koji se sklonio u krstjansku hižu negdje u Bosni i zauzimanje za Pavla Klešića po koga su potom kralj i djed Radomir uputili zajedničko izaslanstvo u Dubrovnik, nisu narušili odnose između kralja Ostoje i vrhovnog poglavara Crkve bosanske. Kralj je poštovao nepovredivost krstjanske hiže koja je uživala povlasticu zaštićenog mjesta koje je u navedenom slučaju učinkovito štitilo odbjeglog Ostojin protivnika." Čošković, P., *Crkva bosanska u XV stoljeću*, Institut za historiju, Sarajevo, 2005., 31., 131., 133.

4. Specifikum bosanskog srednjovjekovnog privatnog prava

Pravni subjekti srednjovjekovnog bosanskog građanskog prava su bila sva fizička lica (*glava, čovjek, ljudi*), koja se posjedovala imanja (*baštinu, plemštinu*) kao pravne objekte. Strancima je bila zagarantovana sloboda kretanja i trgovine, neprikosnovenost vlasništva i njihova sudska zaštita, do prava sticanja nepokretnosti.³⁰ Bosansko pravo, kao i cjelokupno slavensko pravo, nije znalo za negaciju poslovne sposobnosti ženskih lica, kao ni za obavezno starateljstvo nad njima, a što je vrijedilo u rimskom, a kasnije i u germanskom pravu.³¹

U Bosni tog perioda nije bio poznat crkveni brak, niti je crkva intervenisala prilikom sklapanja braka. Pošto su brak i bračni odnosi bili izvan sfere interesovanja Crkve bosanske, oni su se nalazili isključivo u sferi regulisanja običajnog prava. Stoga, bračno pravo nije ni moglo biti regulisano kanonskim pravom.³² U srednjovjekovnoj Bosni brak je sklapan na temelju principa *sit erris mihi bona* – dok budeš vjerna i dobra – i predstavljao je tipični bogumilski brak, koji je sklapan jednostavno i lahko.³³ Osnovna intencija sklapanja braka je želja mla-

30 Drino, DŽ., *Elementi rimskog prava u trgovačkom i rudarskom pravu srednjovjekovne Bosne*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Biblioteka Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici, Zenica, 2007., 32.

31 *Ibid.*, 35.

32 *Ibid.*

33 U poznatoj crkvenoj dvojbi (*Dubia ecclesiastica*) bosanskih franjevaca iz 1372. godine vikar tvrdi da navedeni princip ima za cilj omogućavanje apsolutne slobode muškarcu da otpusti ženu i prekine zajednicu života kad god želi, „pa to gotovo i svi rade izuzev obraćenika.“ Ali on nije na čisto s tim da li se takav uslovni brak može smatrati pravim (*uerum matrimonium*) i tada ako se on sklopi po crkvenom obredu i s namjerom života (*quia licet obseruentur sollempnitates nupciatur et legitime conhabitare intendant*). Već ova sumnja upućuje na to da vikar ne ograničava uslovni brak samo na nevjernike, jer u tom slučaju ne bi on mogao za njega predstavljati bilo kakvu sumnju. Potvrđuju to i dalji članci iz kojih se vidi da se uslovnog baraka ne odriču ni oni Bošnjani koji se žele obratiti i da ima brakova u kojima je samo jedna strana voljna da se odrekne uslova, a druga nije. S obzirom na uslovnost tog braka vikar ne zna da li bi ga smatrao zakonitim, i u slučaju ako ovako udata Bošnjanka, pošto se obratila, napusti bez razloga svoga muža i preuda se za katolika. Šidak, J., „*Franjevačka „Dubia“ iz g. 1372/3. kao izvor za povjest Bosne*“, Studije o Crkvi bosanskoj i bogumilstvu, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb,

doženje da mu buduća supruga bude „dobra i vjerna“.³⁴

„Jedan broj autentičnih historijskih izvora, latinske provenijencije optužuje, između ostalog i bosanske bogumile da izričito osuđuju instituciju braka kao i bračnu obavezu. Tako prema drugom marcijskom rukopisu u njegovoj desetoj tački doslovno je napisano, u prijevodu sa latinskog jezika: „da niko ko je u braku ne može se spasiti“. Na drugom mjestu u istom rukopisu nedvojbeno je navedeno da bosanski bogumili poriču sakrament braka.³⁵

Miraz nije predstavljao uslov sklapanja braka, što je specifikum bosanskog bračnog običajnog prava, kao što je to bio slučaj u ostalim pravima tog perioda gdje je miraz predstavljao osnovni kompenzacioni element kćerkinog nasljednog dijela. Tako se u testamentu počtenog viteza Pribisava Vukotića kaže kako u srednjovjekovnoj Bosni nije bio običaj da se žene uzimaju uz miraz već da se „uzimaju zbog ljubavi, dobrote i zbog časti i ugleda njihovog roda.“³⁶ Pišući o braku srednjovjekovnih Bošnjana J. Šidak je iznio stajalište Račkog po kojem je on uslovni brak srednjovjekovnih Bošnjana smatrao posljedicom patarenskih nazora o ženidbi, pa je to mišljenje bilo i općeprihvaćeno, dok je samo Ć. Truhelka zastupao gledište prema kojem je, polazeći od pogrešne pretpostavke o braku gosta Radina, zaključio da je jedina razlika u shvatanju ženidbe između bosanskih patarena i drugih kršćana bila vjerovatno ta „da su oni ženidbu smatrali društvenom, a ne crkvenom institucijom te su ju poricali kao sakrament.“³⁷ Akade-

---

1975., 240.

34 Jalimam, S., *op. cit.* 138.

35 Rački, F., Prilozi za povijest bosanskih patarena, *Starine, JAZU, I*, Zagreb, 1989., 138-140. Citirano prema: Jalimam, S., *Studija o bosanskim Bogomilima*, Opština Kalesija, Tuzla, 1996., 163.

36 Takav se brak mogao vrlo lahko razvesti, a nije bio rijedak slučaj ni da se pojedinci, a takvih je bilo među vladarima, žene i po nekoliko puta. Ban Stjepan II Kotromanić kao i kraljevi: Stjepan Ostoja i Tvrtko II Tvrtković su se ženili po tri puta. Posljedica toga je bilo nepriznavanje bogumilskih brakova od strane zvanične Crkve, te su zbog toga neki kraljevi, u određenim političkim okolnostima, na primjer da bi bili priznati od pape, morali napuštati svoje ranije žene i ponovo se ženiti. Jalimam, S., *op. cit.* 138.

37 Nakon iznesenih shvatanja o srednjovjekovnom bosanskom braku J. Šidak je zauzeo gledište po kojem se kod srednjovjekovnih Bošnjana nije radilo ni o kakvom manihejskom načelu u gledanju na ustanovu braka, već o starom, pradavnom shvatanju koje se pogotovo zadržalo neuzdrmano u konzervativnom, ekonomski i socijalno nedovoljno razvijenom

mik L. Margetić je analizirajući „brak na bosanski način“³⁸ u svjetlu izvora: pisma pape Grgura iz 1235. godine, poznate crkvene dvojbe (*Dubia ecclesiastica*) bosanskih franjevac iz 1372. godine i pisma pape Eugena IV bosanskom kralju Stjepanu Tomašu iz 1445. godine, donio originalne zaključke koji polaze od toga da se nakon nestanka rimske i ostrogotske vlasti nad Bosnom, pa sve do XII vijeka, nijedna susjedna vlast nije nametnula, tako da su se ovdje zadržala rimsko-pravna načela raskidivosti braka.³⁹ Za detaljnije razumijevanje pravne prirode bogumilskog braka vrijedno je pažnje i mišljenje izneseno kao neka vrsta svjedočenja jednog uglednog dominikanskog teologa, fra Ivana Torquemanda, koji je u samom sutonu sloma srednjovjekovne bosanske države, 1461. godine, ispitivao trojicu bosanskih bogumila, inače uglednih velikaša, i ostavio zapis u kojem je doslovno naznačeno „*quod matrimonium carnalem esse adulterium.*“

Prezir koji su bosanski bogumili iskazivali prema crkvenom braku mogao je stvoriti predstavu kod mnogih koji su se bavili izučavanjem ovog fenomena da su bogumili odbacivali brak utemeljen a principu „*si eris mihi bona*“ (što bi značilo: *ako me želiš dobro i jeste*), a što nije tačno, pošto nas sva pregledana raspoloživa građa upućuje na zaključak da su bosanski bogumili preformulisali mnoge društvene institucije u srednjovjekovnoj Bosni pa tako i sam brak kao najsigurniji garant poštivanja društvenih normi.⁴⁰

5. Nasljedno-pravni odnosi u srednjovjekovnoj Bosni

Analizirajući nasljedno-pravne odnose u srednjovjekovnom bosanskom pravu V. Spaić navodi šest testamenata i dvije povelje iz kojih se mogu rekonstruisati nasljedni redovi u nasljednom pravu srednjovjekovne Bosne. Tek od XV vijeka su u čestoj upotrebi bili i legati, naročito, oni u pobožne svrhe, dok ih do toga perioda gotovo

---

srednjovjekovnom bosanskom društvu. Šidak, J., *op. cit.* 241.

38 Margetić, L., „*Brak na bosanski način („Si sibi placuit“)*“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu, br. 3-4/2005, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 717-731.

39 Pri tome, akademik upozorava da je čak još i Justinijan u svojoj velikoj Noveli XXII iz 535. godine izričito naglasio da je brak raskidiv i dao obrazloženje da se svaka, pa i bračna obaveza, može raskinuti (*ligatum omne dissolube*). Drino, DŽ., *op. cit.* 36.

40 Jalimam, S., *op. cit.* 164.

da i nema. U srednjovjekovnoj Bosni nije bilo pisanog zakonodavstva, a pravni partikularizam je dodatno uticao na činjenicu da se historija građanskog prava ovog perioda samo donekle može osvijetliti usljed vrlo oskudnih izvora.⁴¹

Nasljeđivanje u ranom bosanskom srednjovjekovlju je bilo normirano pravnim običajima,⁴² a koje je zbog oskudnih pravnih spomenika vrlo teško u potpunosti rekonstruisati. Nasljedno pravo u Bosni tog perioda je bilo utemeljeno na agnatskom principu. Rodovi koji su nastali cijepanjem plemena usljed velikog množenja članova i stvaranja zadružnog vlasništva počeli su se dijeliti na porodične zadruge, u kojima se vremenom javljaju problemi uzrokovani privatnim porodičnim vlasništvom i porastom broja ukućana, a što je bilo povod za slabljenje zadružnog jedinstva i stvaranje novih porodica, koje iako podijeljene su ostajale povezane krvnim srodstvom, pošto su poticale od istog rodonačelnika bivajući dijelom istog roda. Članovi tih, već sad različitih, porodica su (p)ostajali rođaci – agnati, a što im je davalo mogućnost da učestvuju u nasljeđivanju imovine drugih porodica.⁴³

Sistem agnatskog srodstva i agnatskog principa u nasljeđivanju ranog bosanskog srednjovjekovlja ne smijemo poistovjetiti sa agnatskim srodstvom koje je postojalo u antičkom Rimu jer je taj sistem bio ustanovljen na pripadnosti jednom *domusu* (*patria potestatem*) bez obzira na krvno srodstvo. Po bosanskom agnatskom sistemu nasljeđivanja na nasljeđivanje su pozivani samo muški srodnici i to po muškoj lozi, a što je svakako ženske srodnike stavljalo u nezavidan položaj, te se one, stoga, nisu mogle javiti ni kao nasljednice niti su ih mogli nasljeđivati njihovi srodnici. O ženama su se starali prvenstveno njihovi očevi, potom braća da bi nakon njene udaje briga o ženi prelazila na njenog muža. Tokom vremena su nekim ženama, tj. rođacima po ženskom koljenu, koje su bile izuzetno drage umrlom licu, bila priznavana neka nasljedna prava, ali ipak agnatski princip prioriteta muških srodnika je i dalje bio presudan. Tako je nastao jedan ublaženi agnatski sistem koji se nalazio između čisto agnatskog i modernog sistema

41 Spaić, V., „Nasljedno pravo srednjovjekovne Bosne“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 1, Sarajevo, 1953., 103.

42 Durmišević, E., *Uvod u razvoj pravne misli u Bosni i Hercegovini*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014., 14.

43 Agnati su bili, dakle, ona lica koja su mogla dokazati da potiču od istog zajedničkog pretka. Spaić, V., *op. cit.* 104.

u nasljeđivanju. Upravo ovaj tip ublaženog agnatskog sistema u nasljeđivanju je bio u primjeni na području srednjovjekovne Bosne. To možemo uočiti iz pisma kojim vojvoda Sandalj 1429. godine određuje način postupanja sa njegovim depozitom u Dubrovniku, koji je za njega uložio Pribisav Pohvalić.⁴⁴

Od nekretnina koje su bile predmetom nasljeđivanja najznačajnije su bile baštine koje je vlastela dobijala od vladara za usluge koje im je činila. Vlasnikom baštine je moglo biti i ono lice koje ju je naslijedilo od svojih predaka, ili ju je dobilo diobom plemenske zemlje, ili je do nje došlo nekim pravnim poslom, dakle, nezavisno od volje vladara.⁴⁵

Pošto je baština, u principu, bila kolektivno vlasništvo koje je pripadalo „kući“ kao pravnom licu ne možemo govoriti o individualnom nasljeđivanju baštine (koje bi razbilo koheziju kućne zajednice, prijeko potrebne za opstanak čovjeka tog perioda), jer njen titular tj. „kuća“, barem u toj fazi društvenog razvoja, smrću kućnog starješine nije prestajala postojati. Upravu nad njom je preuzimao muški srodnik, odnosno potomak, tako da je princip kolektiviteta ostajao zaštićen. Popuštanjem kolektivističkog principa vlasništva slabila su i prethodna pravila nasljeđivanja. Zakonsko nasljeđivanje nekretnina je tako postalo pravilom, dok se testamentalno nasljeđivanje javljalo samo u slučaju raspolaganja pokretnim dobrima ili ukoliko ne bude pozvanih zakonskih nasljednika nad nekretninom. Izgleda da se navedeno pravilo odnosilo samo na naslijedena dobra dok su dobra stečena na drugi način mogla biti predmetom slobodnog rasplaganja ostavitelja. Zapravo, kod svih slavenskih naroda postoji razlikovanje

44 U navedenom pismu stoji: „ako bi mu bog' sina dal' t'da sinu ali bi dva ili bi jedan' ili koliko b-i-h', ako li bi sina ne bilo a k'šti bila ili vekje kjeri t'da kjerem' tako sinu, zgodilo bi se ter'i kjeri ne bilo, t'da da se ima dati polovina više rečenog poklada knezu Vl'kcu i knezu Stepanu, sinu kneza Vl'ca i niju ostanku po muškom' koljenu; zgodilo bi se, što bog' ne dai tere ne bilo od kneza Stepana natlaska po muškom' koljenu a da tla i ne uzet' djel' poklada više rečenih nih' djel', tada se ima vas' više rečeni poklad' dati ovim dolje rečenjem' četrijem' kukjam' mojega plemena...po muškom' koljenu...“ *Ibid.*

45 „U poveljama ne nalazimo dokaze da je vladar uvodio nasljednika vlastelinovog u naslijedenu baštinu.“ Zavisne seljačke baštine su također bile nasljeđive, ali se ovdje nije radilo o nasljeđivanju vlasništva nego isključivo prava korištenja. Sa ovim dobrima, koje su dobijali od vlastelina, seljaci su mogli raspolagati samo po prethodnoj dozvoli svoga vladara tj. vlastelina. Uz navedene vrste baština postojale su i slobodne seljačke baštine koje su vršile rabote i davale porez direktno vladaru, a ne vlastelinu. *Ibid.*, 106.

naslijeđene i stečene imovine.⁴⁶

Kada je riječ o pokretnim stvarima tu se zakonsko nasljeđivanje primjenjivalo jednako kao i u slučaju kada umrli testamentom ne odredi nasljednike. Prema tome, u ovom slučaju umrli je mogao slobodno raspolagati pokretnom imovinom, ne vodeći računa o zakonskim nasljednicima. No, s druge strane, u pogledu zemljišnih posjeda *de cuius* je bio ograničen, ali u kojem obimu je to ograničenje postojalo nije nam poznato.⁴⁷

Iako o nasljednom pravu seljaka, pravni spomenici ništa ne svjedoče V. Spaić je konstatovao da se ono razlikovalo od nasljednog prava vlastelina, utvrdivši da je kolektivni duh i ovdje dolazio do izražaja, te da se o nasljednom pravu moglo govoriti isključivo u slučaju da izumru svi članovi „kuće“. On je izveo zaključak da su, uz vlastelinovu saglasnost, vlastelinska zemlja, odnosno druge vlastelinske nekretnine, mogle pripasti pobočnim srođnicima druge „kuće“, ukoliko su oni bili u mogućnosti da uz baštinu svoje „kuće“ obrađuju i tu novu baštinu.⁴⁸ S druge strane, pokretna dobra su se mogla nalaziti u individualnom vlasništvu članova „kuće“, u kom slučaju su se primjenjivala pravila nasljeđivanja koja su važila za vlastelu, jer su i seljaci živjeli u sličnim porodičnim organizacijama kao i vlastela, no za razliku od vlastele, kako ističe V. Spaić, seljaci su znali za testamentalno nasljeđivanje.⁴⁹

Kada je riječ o običajnom redu nasljeđivanja u srednjovjekovnom bosanskom nasljednom pravu najprioritetniji su bili potomci, tj.

---

46 *Ibid.*, 107.

47 Iz 1453. godine potiče povelja Hercega Stjepana kojom je on izvršio podjelu svojih dobara među sinovima Vladislavom i Vlatkom zaprijetivši im sljedećim riječima: „Ako bi se što bog; ne dai, hotela oba učiniti suprotno i neposlušno mane za moga života tada ne imaju diela ni česti od gospodstva moega ni za mene ni kon' mene, opitavše i obnašaše istino i pravo njih' krivinu više rečnom' svedočbom' nego da sam volam' inomu odati moe gospodstvo komu godje a na službu i na vjernost' gospodara velikoga.“ Pod gospodstvom podrazumjevamo političku upravu, odnosno vlast nad svojom oblašću, a kojom je samostalno upravljao nezavisno od bosanskog kralja. *Ibid.*

48 U suprotnom ova baština je pripadala vlastelinu, koji je istu dalje ustupao drugoj „kući“. Ako je bilo u pitanju slobodno dobro ono je pripadalo vladaocu kao „odumrlo“. *Ibid.*

49 *Ibid.*

descendenti kako muški tako i ženski, a koji se u pravno-povijesnim spomenicima navode kao „natražje“ ili „ostanak“.⁵⁰ Nasljedno pravo srednjovjekovne Bosne nije poznavalo pravo najstarijeg sina (načelo primogeniture), tako da su svi sinovi (bez obzira na uzrast) dijelili imovinu *per capita* na jednake dijelove. U slučaju da nije bilo sinova, niti njihovih potomaka, odnosno ostaviteljevih unuka i ostalih potomaka na nasljedstvo su bile pozivane kćerke. Ukoliko ni njih nije bilo (ili nisu mogle dobiti svoj nasljedni dio) nasljedstvo su dobijali ženski potomci od sinova, a u slučaju da ni njih nije bilo (ili se nisu javljali kao nasljednici) nasljedno pravo su imali ženski potomci po kćerkama. Kod nasljeđivanja po pravoj liniji pozivani su kako muškarci tako i žene, a od pobočnih srodnika samo „natražje“ po muškom koljenu. Ukoliko nije bilo „natražja“ po običajnom pravu, na nasljeđivanje su bila pozivana braća umrlog i njihovo potomstvo. Ukoliko se niko od navedenih lica nije mogao javiti kao nasljednik na nasljeđivanje su bili pozivani ostali članovi roda po muškom koljenu. Baština nije mogla preći iz prvog roda u drugi, dok god je postojao prvi rod, tj. dok je u njemu „bila muškog ostanka.“⁵¹ U tome se ogledao princip isključenja daljeg nasljednog reda, sve dok su postojali zakoniti nasljednici iz bližeg nasljednog reda. Uočavamo da kroz čitav navedeni sistem intestatnog nasljeđivanja provejava princip prioriteta nasljeđivanja muškaraca i njihovih muških potomaka.⁵²

Na bazi prethodno navedenih činjenica ne možemo sa sigurnošću tvrditi da li su roditelji u nedostatku potomaka mogli steći status nasljednika. Nakon smrti muža, njegova supruga se nije mogla javiti kao nasljednica, a djeca su bila obavezna da izdržavaju svoju majku, dok je miraz koji bi donijela sa sobom smatran njenom ličnom imovinom – *peculium*, te kao takav nije ulazio u ostavinsku masu. No, žena se ipak u jednom slučaju mogla javiti kao nasljednica, i to ako bi joj muž testamentom ostavio neka dobra.⁵³

---

50 *Ibid.*, 108.

51 *Ibid.*, 108-109.

52 Prema shvatanju Spaića V., navedeni nasljedno-pravni sistem je jednako primjenjivan kako na pokretna tako i na nepokretna dobra.

53 „Staro pravilo slavenskog običajnog prava da samo muškarci nasljeđuju a žene dolaze na red kad ovih nema, dosljedno je sprovedeno i u običajnom pravu srednjovjekovne Bosne. Prioritet muškaraca odgovarao je ondašnjoj porodičnoj organizaciji koja je imala zadatak da sačuva baštinu rodu i da ne pređe u drugi rod od kad prvi rod postoji. Rod je egzistirao samo

Shodno, svemu navedenom čini nam se da je žena imala pravo uživanja (*ususfructus*) na jednom dijelu imovine umrlog muža. Ona nije mogla biti redovna zakonska nasljednica, ali je svakako mogla biti u ulozi testamentalne nasljednice muževljeve zaostavštine. Nakon smrti žene na nasljedstvo su se pozivala lica istim onim redosljedom kao i nakon smrti muškarca. Ukoliko nije bilo potomaka miraz je vraćan njenim roditeljima, tako da možemo zaključiti kako su se ženini roditelji javljali kao redovni nasljednici njenih miraznih dobara ukoliko ona nije imala svojih potomaka.⁵⁴

Srednjovjekovno bosansko nasljedno pravo nije poznavalo pravo predstavljanja, jer nasljedno-pravni sistem tog perioda nije „uviđao“ potrebu za tim nasljednim institutom, pošto su potomci umrlih sinova pozivani na nasljedstvo prije kćerke, i to ne po pravu predstavljanja nego po glavama – *per capita* – svog muškog potomstva bez obzira na loze – *stirpes* –.⁵⁵ Ovakav način nasljeđivanja je bio neobičan i nepoznat antičkom rimskom nasljednom pravu koje je prodrlo u Dubrovnik (čiji pravni sistem je imao uticaja na srednjovjekovno bosansko pravo), ali je i dalje postojalo u formi tradicije. Jednako je postupano, smatra V. Spaić, i nakon što je koncept individualnog vlasništva etabliran na teritoriju Bosne, među više plemstvo, a s njim i patrijarhat, odnosno pravilo da djeca sve stiču u korist svoga oca, jer je zaostavština dijeljena isto onako kako je to vršeno do posljednjeg momenta postojanja kućne zadruge, tj. da svakom muškom članu kućne zajednice, bez obzira na starost, pripadne jednak dio kolektivnog vlasništva. „Ako bi bio živ jedan sin i potomci drugog sina, oni neće naslijediti samo onaj dio koji bi pripao njihovom ocu da je živ, već će ostavinu

---

dok je u njemu bilo muškaraca. Žena koja je udajom prelazila u drugi rod gubila je nasljedno pravo, jer bi se u protivnom smanjila baština njenog roda. Ekonomski momenat je bio jedan od glavnih faktora da se žene liše nasljednog prava, a ne njihova lično manja vrijednost. Pored toga, na sve načine je trebalo sačuvati „kuću“ kao pravno lice.“ *Ibid.*, 109-110.

54 Kćerka je u zamjenu za svoj nasljedni dio dobijala miraz koji u bosanskim srednjovjekovnim prilikama nije morao dati otac, a ako bi to i učinio bilo je zarad podizanja ugleda svoje porodice. *Ibid.*

55 Tako je Radosav Pavlović sa svojim trogodišnjim sinom Ivanišem 31.XII.1427. godine prodao gradu Dubrovniku polovinu župe Konavli za 13.000 dukata. U drugoj povelji Dubrovčani daju Herceg Stjepanu jedan dio Sandaljevog depozituma (poklona), a ostatak koji pripada njegovim sinovima Vladislavu i Vlatku zadržavaju dok ne napune četrnaestu godinu života. *Ibid.*, 111.

podijeliti na jednake dijelove sa svojim stricem.”⁵⁶

Iako su neki bosanski vladari i sami bili vanbračna djeca status ove kategorije je bio nepovoljan tako da vanbračna djeca nisu uživala jednak nasljedno-pravni položaj kao i djeca koja su poticala iz zakonitog braka, čak šta više oni su tekstom povelja nerijetko bili isključivani iz nasljedstva.⁵⁷ Postavlja se pitanje, šta se dešavalo sa zaostavštinom koju nije imao ko naslijediti? U srednjovjekovnom nasljednom pravu Bosne ukoliko nije bilo nikoga od plemena ostavitelja ko bi imao pravo da istakne nasljedno-pravni zahtjev za određenim dobrima, takva dobra su se kao „odumrta“ tj. ošasna najvjerovatnije vraćala vladalačkoj kući koja ih je u cjelini ili u dijelovima dodjeljivala zaslužnoj vlasteli „u vječitu našljednu djedovinu.“⁵⁸

Iz bosanskih testamenata srednjovjekovnog perioda je vidljiva primjena načela „*praecedat eclessia*“, tako da se, u svakom od njih, prvenstveno spominje Crkva kojoj se ostavljaju pozamašni legati. Pored Crkve značajnu ulogu u nastanku testamenata je imao i Dubrovnik i Primorje s kojim je Bosna imala vrlo jake trgovačke veze. Na koncu, presudni uticaj na pojavu i razvoj testamentalnog raspolaganja imovinom je imala pojava individualnog vlasništva.⁵⁹

Uloga Crkve bosanske je bila specifična, pošto Crkva nije prihvatila poziciju feudalca, niti crkvene posjede, te se zbog toga nije ni javljala kao testamentalni nasljednik sve do XIV/XV vijeka, a to je već suton „autohtonog“ bosanskog srednjovjekovnog nasljednog prava.⁶⁰

Testamente nisu sačinjavali samo muškarci nego i žene. Tako je u testamentima Jelene, kćeri Vuka, bana bosanskog, udovice Vuka Hranića iz 1337. godine, Jelene, udovice vojvode Sandalja iz 1442. godine i Katarine, kraljice bosanske iz 1478. godine, vidljivo da su žene raspolagale ne samo pokrenim stvarima, nego i nekretninama, koje su mogle biti objektom njihovog vlasništva – *peculium* –.⁶¹

---

56 *Ibid.*

57 Sa Stefanom Tvrtkom II dinastija Kotromanića je izumrla, a ostali su samo njegovi vanbračni sinovi Radivoj i Stjepan Toma, kojeg je bosanska vlastela izabrala za kralja. Čošković, P., „*Fridrik II Celjski kao pretendent na bosansko prijestolje*“, *Prilozi br. 35*, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 2006., 11-29.

58 Spaić, V., *op. cit.* 111.

59 *Ibid.*, 113.

60 *Ibid.*, 114.

61 *Ibid.*, 115.

U srednjovjekovnom nasljednom pravu Bosne testament nije imao onu snagu koju je primjera radi imao u antičkom Rimu, jer je njime raspolagano samo pokretnim stvarima i nekretninama koje je lice steklo svojim radom ili ih je dobilo od vladara kao nagradu za posebne zasluge, dok nije bilo moguće raspolagati imovinom kolektiva. „Jedino, ako bi zemljišni posjed bio podijeljen među sinovima otac je mogao slobodno raspolagati svojim dijelom. Ako su se neki sinovi još za očeva života odijelili, a drugi ostali u zajednici života sa ocem, onda je otac u testamentu mogao odrediti nasljedne dijelove pojedinim sinovima, s tim da budu u saglasnosti s dijelovima koje određuje intestatno nasljeđivanje.“⁶²

Sposobnost za sastavljanje testamenta je sticana činom punoljetstva, dok se maloljetno lice nalazilo pod očevim starateljstvom ili starateljstvom najstarijeg brata, odnosno vrhovnog staratelja za kojeg je smatran sam vladar. Pored punoljetstva (koje je po dubrovačkom pravu za muškraca bilo ograničeno na 14, a za ženu na 12 godina) za valjanost testamenta je bila potrebna i sposobnost za rasuđivanje, odnosno zdravlje testatora. Sveštenstvo Crkve bosanske je vremenom odstupilo od asketskog načina života, te boraveći na vlasteoskim dvorovima je gomilalo bogatstva u svojim rukama, do kojih su dolazili vlasteoskim poklonima a djelomično i svojom umješnošću.⁶³

Sačinjavanju testamenata su, pored sveštenstva ovlaštenog za zapisivanje akata (iako je testator i sam mogao sastaviti testament), prisustvovali i nasljednici koji su se tom prilikom odricali prava na pobijanje testamentalnih raspolaganja ostavitelja. Broj svjedoka nije bio određen, ali se kretao od dva do šest. Svi svjedoci su morali biti posebno pozvani (testes rogati), a na testamentu su obavezno stavljali svoj potpis.⁶⁴

Srednjovjekovni bosanski testament nije morao sadržavati ime na nasljednika, da bi bio valjan, u čemu se odstupalo od klasičnog rimskog pravila *inutile est testamentum in quo nemo recto iure heres instituitur*.⁶⁵ Testamentalni nasljednik je morao biti u stanju da se po-

---

62 *Ibid.*

63 *Ibid.*, 116.

64 U ovom slučaju je bilo sasvim dovoljno da testator samo potpiše testament, ili ukoliko je bio nepismen, da stavi svoj pečat. *Ibid.*

65 Primjera radi testament Jelene Kotromanić ne sadrži odredbe o postavljanju nasljednika, nego se cjelokupna imovina iscrpljuje kroz legate. *Ibid.*, 117.

javi u toj ulozi, i to u momentu delacije. Za nasljednika je moglo biti postavljeno i neko neizvjesno buduće lice (*persona incerta*), samo pod uslovom da ta neizvjesnost u momentu nasljeđivanja bude otklonjena.⁶⁶

Imenovanje nasljednika je moglo biti i uslovno, pa tako kraljica Katarina za univerzalnog sukcesora postavlja katoličku crkvu, ali pod rezolutivnim uslovom, ako se njena djeca vrate hrišćanskoj vjeri, u kom slučaju bi zaostavština trebala pripasti njima, a ne Crkvi.⁶⁷

Predmetom legata su mogle biti pokretne stvari, nekretnine, tražbine. Obično je muž ženi u legat ostavljao stvari koje je donijela u miraz, jer kako nam je već poznato, u ranom periodu srednjovjekovne Bosne nije bio običaj da miraz bude vraćen, a što nije bilo u skladu s pandektnim pravom. Ženi su često ostavljani novac i druge vrijednosti, a sve da bi iza smrti svoga muža ona bila u potpunosti obezbjeđena i nezavisna od nasljednika. Slično tome, ostavitelj je i kćerkama često ostavljao znatnije sume i razne skupocjene stvari kao miraz, ali u formi legata. Ovo je bio čin kompenzacije za uskraćeno im nasljedno pravo, te su stoga legati kćerki bili vrijedniji od legata koje su dobijali sinovi.⁶⁸

Legatom je, zapravo, postizano ono što u srednjovjekovnom bosanskom pravu nije postizano mirazom, pošto isti nije predstavljao obligaciju na strani oca. Vjerovatno je otac legatom nastojao kompenzirati nedavanje miraza kojim je, kako smo već naveli, donekle bio ublažen nepovoljniji status kćerki, odnosno ženskih potomaka općenito.

---

66 Tako Pribisav Vukotić vodeći računa o trudnoći svoje supruge ostavlja djetetu koje će biti rođeno 500 dukata, ako bude muško, a 600 dukata, ukoliko pak bude rođeno žensko. *Ibid.*

67 U momentu otvaranja tj. izvršenja testameta bilo je nužno dokazati njegovu autentičnost, te da je isti sastavljen „zdrave pameti i cijela razuma.“ *Ibid.*, 117-118.

68 *Ibid.*

Zaključak

Specifične društveno-političke prilike i tipični privatno-pravni i javno-pravni instituti su neoboriv dokaz u prilog činjenici višestoljetne nezavisnosti i državnosti srednjovjekovne Bosne. Razvoj bilo koje države je nemoguće sagledati bez poniranja u razvoj pravnog sistema i istraživanja političkih prilika kroz sve faze njenog društveno-ekonomskog razvoja, a koje su u mnogome uslovljavale karakter pravnog sistema, kao i prirodu normi u regulisanju javno-pravnih i privatno-pravnih instituta. U radu su prezentovane najznačajnije činjenice vezane za položaj suverena, imunitetska prava vladara i vlastele, odnosno svojevremeni spektar poreskih opterećenja kojima je bio izložen bosanski seljak, odnosno kmet, krivično-pravne te porodične i nasljedno-pravne norme. Analizom privatno-pravnih odnosa u ranobosanskom srednjovjekovlju stičemo dojam da je malo koji pravni sistem kao onaj srednjovjekovno-bosanski bio prožet duboko ukorijenjenim običajima zbog čega su i mnogi kasniji pokušaji reformisanja određenih privatno-pravnih grana bili manje-više uspješni. Uz sve to, srednjovjekovno bosansko pravo, kako ono javno-pravno tako i privatno-pravno je bilo obilježeno određenim specifičnim institutima koji su u drugim evropskim društveno-političkim sistemima bili vrlo rudimentarni ili ih gotovo da nije ni bilo.

Literatura

1. Ćirković, S., *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Beograd., 1964.
2. Ćošković, P., *Crkva bosanska u XV stoljeću*, Institut za historiju, Sarajevo, 2005.
3. Dautović, Dž., Dedić, E., “Povelja kralja Tvrtka I Kotromanića Dubrovniku (Žrnovnice, 10. april 1378 – Trstivnica, 17. juni 1378)”, *Godišnjak/Jahrbuch*, 45:225-246, DOI: 10.5644/Godišnjak.CBI.ANUBiH-45.79, Sarajevo, 2016.
4. Drino, Dž., *Elementi rimskog prava u trgovačkom i rudarskom pravu srednjovjekovne Bosne*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Biblioteka Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici, Zenica, 2007.
5. Durmišević, E., “Srednjovjekovna bosanska dvorska kancelarija”, *Historija države i prava BiH - izazovi i perspektive povodom 50 godina naučnog i publicističkog rada prof.dr. Mustafe Imamovića*, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2013.
6. Durmišević, E., *Uvod u razvoj pravne misli u Bosni i Hercegovini*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014.
7. Imamović, M. (2001.), *Historija države i prava BiH*, Magistrat, Sarajevo
8. Imamović, M., *Uvod u historiju i izvore bosanskog prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2006.
9. Jalimam, S., *Državnopravni razvitak Bosne i Hercegovine*, Univerzitet u Zenici, Zenica, 2008.
10. Kovačević-Kojić, D. (1987.), *Privredni razvoj srednjovjekovne bosanske države*, ANU BiH, Sarajevo
11. Lovrenović, D., “Kroatizacija bosanskog srednjovjekovlja u svjetlu interkonfesionalnosti stećaka-(O jednom modelu promjene historijskog pamćenja)”, *Godišnjak/Jahrbuch*, Sarajevo, 2013.
12. Margetić, L., „Brak na bosanski način („Si sibi placuit“)\”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu*, br. 3-4/2005, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb
13. Mulić, J., *Hercegovina, prvi dio, feudalna oblast srednjovjekovne*

bosanske države, Muzej Hercegovine, Sarajevo, 2004.

14. Nilević, B., *Proces afirmacije srednjovjekovne bosanske države*, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja II svjetskog rata*, Sarajevo, 1999.
15. Rački, F., *Prilozi za povijest bosanskih patarena*, *Starine*, JAZU, I, Zagreb, 1989.
16. Sedlar, J., *East-Central Europe in the Middle Ages, 1000–1500*, University of Eashin, 1994.
17. Solovjev, A., *Trgovanje bosanskim robljem do god. 1661*, GZM 1946., gton Press, Seattle – London, 2009.
18. Spaić, V., „*Nasljedno pravo srednjovjekovne Bosne*“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. I, Sarajevo, 1953.
19. Sućeska, A. (1988.), *Istorija države i prava naroda SFRJ*, Svjetlost, Sarajevo
20. Šidak, J., „*Franjevačka „Dubia“ iz g. 1372/3. kao izvor za povjest Bosne*“, *Studije o Crkvi bosanskoj i bogumilstvu*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1975.
21. Zovko, V., *Uloga poklisara u širenju teritorija Dubrovačke Republike na zaleđe (krajem 14. i početkom 15. stoljeća)*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2011.
22. Živković, P., „*Učešće bosanske vlastele u diobi Konavala*“, *Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu* 16/15, Sarajevo, 1979.

SPECIFIC FEATURES OF THE LEGAL-POLITICAL SYSTEM OF MEDIEVAL BOSNIA

Ajdin Huseinspahić, assistant professor
Faculty of Law, University of Zenica

Summary

The state-legal continuity of medieval Bosnia is witnessed by numerous cultural specifics and values of the medieval Bosnian territory but also testified by many legal institutions that, like precious metals, managed to survive in the most extreme conditions and almost unbearable foreign policy trends that ultimately led to the loss of independence of the medieval Bosnian state until the first half of the 20th century. Therefore, in this paper, we tried to find the most credible insights into legal institutes of marriage and inheritance that survived even after medieval Bosnia lost its sovereignty and foreign political independence. The well-known historical axiom that teaches us that a culture and values of a society are above the state as a social-political entity, has come to the forefront during that time and confirmed this unwritten rule. Those cultural-legal developments of the Bosnian medieval era were the focus of our inquiry and scientific observations in this work that is before you.

Keywords: marriage, inheritance, medieval Bosnian state.

R
B